

*Notele marginale în textul revizuit al Vechiului Testament
tradus de Nicolae Milescu (ms. B.A.R. 45)*

Manuscrisul 45 (sec. al XVII-lea), de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj, este „o reproducere, revizuită în Moldova” (Andriescu 1988:17), probabil după anul 1686 (Andriescu 1988: 24-25), a textului *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Milescu (text care nu s-a păstrat) după *Septuaginta*, ediția apărută la Frankfurt, în 1597. Această copie revizuită a traducerii lui Milescu, primul text integral al *Vechiului Testament* în limba română, a fost supusă unei a doua revizii în Muntenia și apoi tipărită în prima ediție integrală a *Bibliei* în limba română, tipărită la București, în anul 1688.

Scris de mână, cu caractere chirilice, textul revizuit (variante textuală) al traducerii lui Nicolae Milescu conține, pe margini, unele adaosuri (reprezentând fragmente omise de traducător), corecturi (reconstituiri ale unor forme ortografice, inversări ale unor sintagme), explicații ale unor termeni (istorici, doctrinali, regionali, necunoscuți etc.), precum și unele precizări privind forma gramaticală a unor cuvinte (de pildă, marcarea prin articol a formei de genitiv-dativ a unor nume proprii: „măgurile *Aermon*”, glosat *lui*) destinate unei mai bune receptări a textului, numite de către cei care le-au semnalat mai întâi (Cândea 1979, Andriescu 1988, Ursu 1989) *note marginale*. Scrise, cu unele excepții, de aceeași mână, notele marginale din ms. 45 aduc informații despre revizia sau copierea textului, despre sursele utilizate, precum și despre poziția unor cuvinte în limba română la momentul efectuării traducerii (după cum a demonstrat Țepelea 1963, în privința *Noului Testament* de la Bălgrad, din 1648).

Cuvintele sau sintagmele glosate sunt marcate, atât în varianta textuală, cât și în notele marginale, prin una sau mai multe vrahii [˘] sau printr-o cruce roșie [+], semne suprapuse atât peste cuvântul glosat în text, cât și peste cel din nota marginală. Fără a intra în observații de ordin interpretativ, apreciativ ori teologic asupra variantei textuale, în notele marginale revizorul/ copistul ms. 45:

a) explică unele opțiuni de traducere, precum și unii termeni arhaici: „Voi *arăta*”, glosat *grăi, povesti; unelte*, glosat *vase; amestecătură*, glosat *rachiu; umărul*, glosat *spatele; îmblă*, glosat *pasă*;

b) explică terminologia biblică (*leviții*, glosat *popii; sîcheră*, glosat *rachiu; azime*, glosat *turte* etc.) sau diverse terminologii referitoare la plante, animale, boli, meserii: *lăptuci*, glosat *papadii; lepădătură*, glosat *prunc lepădat; pasărea soarelui*, glosat *păun; holeră*, glosat *boală de fiere; pietre mari*, glosat *bolovani; hatmanul*, glosat *mai mare preste oști* etc.;

c) lămurește cuvinte „presupuse a nu fi înțelese în toate părțile țării” (Andriescu 1988: 17): *aiul*, glosat *usturoiul; prepelițe*, glosat *cîrstei, vase*, glosat *cinii; tîlc*, glosat *cimelitură* etc.;

d) redă fragmentele (litere, silabe, cuvinte sau fraze) omise de către traducător;

e) îndreaptă erorile de ortografie, mai ales privind transcrierea numelor sau scrierea improprie a unor cuvinte); uneori sunt redate variantele grafice ale unor nume din alte surse utilizate, de exemplu: *Iehoni*, glosat „Acestu nume, unii dzic *Iehoni* iar alții *Iefonni*, alții *Iefthonni*”;

f) corectează forma gramaticală a unor cuvinte, fapt restrâns la unele particularități ale declinării cu articol proclitic sau enclitic a unor nume proprii:

2 Paral. 24:14	„măgurile a <i>Ermon</i> ”	<i>lui</i>
Ier. 32:44	„cetățile <i>ii Sefilă</i> ”	<i>lui</i>
Ier. 30:3	„«și voi întoarce înstreinarea nărodului mieu, Israil, și <i>Iúda</i> », dzise Domnul”	<i>a Iúdei</i>
Sirah. 24:14	„măgurile <i>Aermon</i> ”	<i>lui</i>
4 Rg. 15:33	„Și numele maicei lui – Ierúsá, fata <i>i Sadoc</i> ”	<i>lui</i>

Întrucât ms. 45 este în curs de editare în cadrul proiectului „Prima traducere românească a *Septuagintei*, operă a lui Nicolae Milescu (MS. 45 BAR Cluj). Ediție critică, studii lingvistice și filologice” (2011-2014), notele marginale au fost inventariate în întregime, nefiind însă clasificate și discutate în ansamblul lor. În acest studiu îmi propun: 1) să le grupez potrivit scopului lor; 2) să identific măsura în care s-au utilizat sursele secundare în raport cu izvorul principal, cel grecesc; 3) să arăt dacă și în ce măsură au fost preluate în textul *Bibliei* de la 1688.

Bibliografie

ms. 45 = Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 45.

BB = *Biblia ádecă Dumnezeiasca Scriptuă Scriptuă ale cei vechi și ale cei noao leage* [...], București, 1688 [ediție modernă: Institutul Biblic și de Misiune al BOR, București, 1998].

Andriescu, Alexandru, 1988, „Locul Bibliei de la București în istoria culturii, literaturii și limbii române literare”, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 7-45.

Arvinte, Vasile, 2008, *Român, românesc, Români. Studiu filologic*, Ediția a III-a. Iași: Casa Editorială Demiurg.
Cândea, Virgil, 1979, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Ermenegildo, Bertola, 1978, „La glossa ordinaria biblica e i suoi problemi”, în *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, nr. 45, 34-78.

Gafton, Alexandru, 2005, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Eugen Munteanu, 2008, *Lexicologie biblică românească*. Humanitas: București.

Nida, Eugene A., 1964, *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.

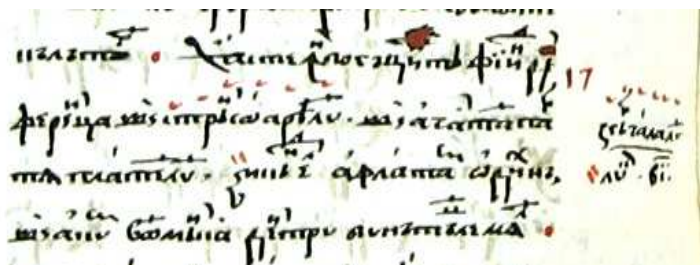
Pollidori, Valentina, 1998, „La glossa come tecnica di traduzione. Diffusione e tipologia nei volgarizzamenti italiani della Bibbia”, în Lino Leonardi [coord.], *La Bibbia in italiano tra medioevo e rinascimento. Atti del Convegno internazionale Firenze, Certosa del Galuzzo, 8-9 novembre 1996*. Firenze; Sismel Edizioni del Galluzzo, 93-118.

Șesan, Dragoș, 2002, *Noul Testament de la Bălgrad (1648). Carte de limbă și simțire românească*. Brașov: Editura „Pentru viață”.

Țepelea, G. F., 1963, „Câteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele *Noului Testament* de la Bălgrad” (1648), în *Limba Română*, an XII, nr. 3, 274-282.

Thomson, Francis J., 1998, „The Slavonic Translation of the Old Testament”, în Jože Krašovek (ed.), *The Interpretation of the Bible. The International Symposium in Slovenia*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Ursu, N. A., 1989, „Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Milescu (IV)”, *Limba română*, an XXXVIII, nr. 2, 107-122.

Cercetător dr. Ana-Maria Gînsac
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
anamaria_gansac@yahoo.com
Secțiunea 13: *Philologie textuelle et éditoriale*